

УДК 378.147+371.314.6

К. І. СТЕПАНЮК

кандидат педагогічних наук

Бердянський державний педагогічний університет

КОМПЛЕКСНА РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: УТОЧНЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ

Стаття присвячена комплексній реалізації моделі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. Розкрито критерії та показники сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проектної діяльності. Проаналізовано результати роботи з формування мотиваційного, когнітивного та операційного критеріїв зазначених умінь. Запропоновано варіанти комплексів завдань, зорієнтованих на формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи з опорою на проектну діяльність під час вивчення дисциплін циклу професійно зорієнтованої підготовки.

Ключові слова: модель, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи, професій на компетентність, дослідницькі вміння.

У концептуальних положеннях Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті (2002 р.), законів України “Про освіту” (1991 р.) та “Про вищу освіту” (2002 р.), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012 р.) зазначено, що головними завданнями реформування вищої освіти є виховання особистості, здатної здійснювати продуктивну професійну діяльність на високому науковому та фаховому рівнях; орієнтація навчального процесу на забезпечення розвитку творчої особистості майбутніх учителів, озброєння їх професійною компетентністю, у структурі якої значне місце посідають дослідницькі вміння.

Аналіз науково-педагогічних джерел (В. Кулешова [1], О. Миргородська [2], О. Рогозіна [4], О. Тимошенко [6] та ін.) свідчить, що проблема формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи залишається актуальною в контексті проектної діяльності.

Мета статті – визначити основні напрями комплексної реалізації моделі формування майбутніх учителів початкової школи та представити результати експериментальних досліджень.

Процес експериментальної перевірки авторської моделі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи під час проектної діяльності відбувався на основі моніторингу сформованості в студентів дослідницьких умінь, яким визначалася динаміка їх розвитку.

Методика комплексної реалізації моделі в межах експериментальної роботи передбачала:

– визначення змін рівнів сформованості різних груп дослідницьких умінь (організаційно-пошукових, когнітивно-операційних, технологічно-проектувальних, комунікативно-рефлексивних), що здійснювалося за до-

помогою анкетування, інтерв'ювання та виконання навчально-дослідницьких завдань;

– тестування та аналіз письмових і усних відповідей на запитання, які спеціально добиралися з метою перевірки сформованості знань і вмінь про організацію педагогічних досліджень у межах курсів “Дидактика”, “Основи науково-педагогічних досліджень”, “Методика навчання освітніх галузей “Природознавство” та “Суспільствознавство” в початковій школі”, “Методика трудового навчання з практикумом”, “Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи”;

– самостійне моделювання, проведення й аналіз студентами уроків з навчальних предметів початкової школи, що було свідченням певного рівня сформованості в них дослідницьких умінь;

– розробку та реалізацію різних видів проектів, що виступало показником сформованості різних груп дослідницьких умінь.

У процесі комплексної реалізації моделі нами дотримувалися всі необхідні умови, які забезпечували репрезентативність одержуваної інформації. Анкетування проводилося анонімно. Це впливало на зміст відповідей респондентів з боку зацікавлених осіб, забезпечувалася відвертість заповнення.

Моніторинг реалізації моделі спрямовувався на оцінку важливості всіх груп дослідницьких умінь для професійної діяльності студентами та вчителями, визначення рівня знань і вмінь про організацію та проведення педагогічних досліджень, засвоєння знань про сутність дослідницьких умінь та особливості їх формування в молодших школярів, діагностику сформованості всіх груп дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. Кінцевим результатом моніторингу було відстеження динаміки сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи.

Оскільки передбаченим результатом моделі експериментального навчання виступав певний рівень сформованості дослідницьких умінь, то важливо розкрити критерії та показники його визначення.

В експериментальному дослідженні нами були визначені такі критерії: мотиваційний, когнітивний та операційний, подані у табл. 1. *Мотиваційний критерій* сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи характеризується такими показниками: інтерес та бажання здійснювати самостійні педагогічні дослідження; усвідомлення значущості дослідницьких умінь для майбутньої професійної діяльності; прагнення до постійного оновлення та збагачення знань з проблем модернізації сучасної початкової школи. До показників *когнітивного критерію* належать: знання про сутність і структуру дослідницьких умінь молодших школярів; оволодіння системою дидактико-методичних знань про організацію та проведення педагогічних досліджень; знання про проведення діагностики та формування дослідницьких умінь у молодших школярів. *Операційний критерій* можна схарактеризувати такими показниками: вміння впроваджувати експериментальні дослідження у власній педагогічній дія-

льності; уміння об'єктивно визначати результати педагогічного дослідження; здатність формувати дослідницькі вміння в молодших школярів.

Таблиця 1

**Критерії сформованості дослідницьких умінь
майбутніх учителів початкової школи**

Критерії	Показники
Мотиваційний	1. Інтерес і бажання здійснювати самостійні педагогічні дослідження. 2. Усвідомлення значущості дослідницьких умінь для майбутньої професійної діяльності. 3. Прагнення до постійного оновлення та збагачення знань з проблем модернізації сучасної початкової школи
Когнітивний	1. Знання про сутність і структуру дослідницьких умінь молодших школярів. 2. Оволодіння системою дидактико-методичних знань про організацію та проведення педагогічних досліджень. 3. Знання про проведення діагностики та формування дослідницьких умінь у молодших школярів
Операційний	1. Уміння впроваджувати експериментальні дослідження у власній педагогічній діяльності. 2. Уміння об'єктивно визначати результати педагогічного дослідження. 3. Здатність формувати дослідницькі вміння у молодших школярів

У процесі реалізації моделі нами здійснювалося опитування студентів та молодих учителів початкової школи (зі стажем до 3-х років) з метою оцінювання значущості дослідницьких умінь для професійної діяльності”.

Аналіз результатів анкетування молодих учителів початкової школи (табл. 2) дає підстави стверджувати, що дані констатувального та прикінцевого зрізу не дуже відрізняються, оскільки вчителі відчували значущість дослідницьких умінь для професійної діяльності, яка забезпечує ефективну організацію навчально-виховного процесу в початковій школі.

Підвищення показників важливості дослідницьких умінь, особливо технологічно-проектувальних, у майбутніх учителів початкової школи зумовлено включенням навчально-дослідницьких завдань у процес професійної підготовки студентів.

За узагальненими даними таблиці можна стверджувати, що всі респонденти визначають важливими для професійної діяльності технологічно-проектувальні вміння (43%). Друге за важливістю місце посіли організаційно-пошукові (31% опитаних). Третє місце за рангом посіли когнітивно-операційні вміння 17%, а комунікативно-рефлексивні є важливими для 9% респондентів.

Таблиця 2

Оцінка важливості дослідницьких умінь для професійної діяльності за результатами констатувального та прикінцевого зрізів

Дослідницькі вміння	Респонденти				Середній показник, %	
	Студенти, %		Учителі початкової школи, %			
	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз
Технологічно-проектувальні	42	43	34	35	43	45
Організаційно-пошукові	28	29	20	17	31	26
Когнітивно-операційні	18	18	24	25	17	18
Комунікативно-рефлексивні	9	10	22	23	9	11
Усього	100	100	100	100	100	100

За результатами прикінцевого зрізу значна частина майбутніх учителів початкової школи має високий рівень сформованості мотиваційного критерію дослідницьких умінь.

Проведене нами анкетування за результатами прикінцевого зрізу показало, що 89% студентів експериментальної та лише 30% контрольної групи могли дати чітке визначення поняття “дослідницькі вміння молодших школярів”.

Результати анкетування дають підстави стверджувати, що 89% опитаних студентів переконані в необхідності формування дослідницьких умінь, тоді як у контрольній групі цей показник становив лише 30%. Слід зазначити, що переважна більшість студентів експериментальних груп подає глибше розуміння поняття “дослідницькі вміння”. Зазначимо, що відповіді на запитання анкет у респондентів експериментальних і контрольних груп на констатувальному етапі відрізнялися несуттєво, після проведення формувального етапу експерименту спостерігалось значне підвищення в експериментальних групах та незначне в контрольних.

Про позитивні зрушення в студентів внаслідок комплексного впровадження моделі формування дослідницьких умінь свідчать їх відповіді на запитання під час виконання підсумкових робіт, письмових заліків та екзаменів.

З метою вивчення стану сформованості операційного критерію дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи та для оцінювання умінь впроваджувати експериментальні дослідження у власній педагогічній діяльності нами було проведено анкетування за такими запитаннями: 1. Визначте місце дослідницьких умінь у формуванні особистості молодшого школяра. 2. Назвіть, які з дослідницьких умінь Ви формуєте в уч-

нів на уроках у початковій школі: когнітивно-операційні вміння (володіння операціями аналізу та синтезу, вміння абстрагувати та конкретизувати, порівнювати, виділяти головне); організаційно-пошукові (дослідницький пошук навчальної та довідкової літератури, оформлення результатів дослідження у вигляді таблиць, схем, діаграм); технологічно-проектувальні (планування роботи, отримання результатів та їх перевірка); комунікативно-рефлексивні вміння (регулювання та здійснення самоаналізу власної діяльності). 3. Які Ваші пропозиції щодо підвищення рівня сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи? 4. Як Ви оцінюєте результати проведення Вами педагогічних досліджень?

При зіставленні даних анкетування можна зробити висновок, що майже всі опитувані усвідомлюють значущість дослідницьких умінь для розвитку професійної компетентності вчителя початкової школи. Так, половина респондентів чітко формулювали свої думки і висловлювалися змістовно, хоча деякі з опитуваних утрималися від відповідей.

Після проходження педагогічної практики нами проведено анкетування, яке передбачало визначення важливості дослідницьких умінь для професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи та вчителів з педагогічним стажем до трьох років і порівняння цих результатів. Серед труднощів, які виникали в студентів у процесі виробничої (стажування) практики, називали, головним чином, підтримання дисципліни в класах і організацію пошукової роботи учнів початкової школи. Значний відсоток майбутніх педагогів (49% КГ та 27% ЕГ), як свідчать матеріали підсумкових модульних контрольних робіт, відчували проблеми в розв'язанні завдань дослідницького характеру.

Організація процесу навчання в експериментальних групах здійснювалася на засадах, які не впроваджувалися в контрольних групах, а саме: установкою на необхідність формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в процесі проектної діяльності; використанням комплексу форм, методів і технологій навчання, серед яких провідне місце посідає метод проектів; застосування системи навчально-дослідницьких завдань, спрямованих на формування дослідницьких умінь (у контрольних групах завдання не мали системного характеру).

Аналіз отриманих даних дає змогу стверджувати, що в контрольних групах суттєвих змін у рівнях сформованості дослідницьких умінь майбутніх фахівців не було зафіксовано, а в експериментальних кількість студентів з високим рівнем сформованості зазначених умінь збільшилася на 14%, з середнім – на 23%; з низьким рівнем знизився на 37%.

Результати комплексної реалізації моделі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в процесі проектної діяльності свідчать, що її ефективність значною мірою залежить від широти впливу на мотиваційний, когнітивний та операційний критерії дослідницьких умінь. Формування та розвиток мотивів самовдосконалення майбутніх

учителів початкової школи спостерігався на всіх рівнях сформованості дослідницьких умінь.

Про позитивні зміни в рівнях сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в процесі проектної діяльності свідчить також збільшення кількості студентів, що брали участь у наукових конференціях: у 2008 р. – 15, у 2009 р. – 30, у 2010 р. – 55, 2011 р. – 58.

Реалізація авторської моделі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи на зміст дидактико-методичних курсів дала змогу сформуванню позитивну мотивацію до дослідницької діяльності, потребу в науковому пошуку, інтегрувати знання та вміння в процесі проведення самостійних наукових досліджень у реальному навчально-виховному процесі початкової школи; забезпечила становлення стійкого інтересу студентів до опрацювання наукового матеріалу, аналізу джерельної бази, підвищення дослідницького потенціалу студентів. Розробка власних проектів для учнів початкової школи забезпечувала реалізацію набутих знань у розв'язанні конкретних методичних завдань.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що зміна кількості студентів, які розподілилися за рівнями сформованості дослідницьких умінь, пов'язана з низьким рівнем стійкої мотивації та інтересу до навчання в майбутніх учителів початкової школи.

Висновки. Отримані в процесі моніторингу експериментальні дані підтверджують доцільність комплексної реалізації розробленої моделі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи в процесі проектної діяльності. Про це свідчить ґрунтовне засвоєння студентами знань, високий рівень фахової компетентності, оволодіння сучасними методами дослідження, творче застосування дослідницьких умінь у практичній професійній діяльності, розвиток рефлексії.

Отже, результати сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи дають змогу констатувати позитивні зміни в особистості студентів відповідно до запропонованої програми, що передбачала: орієнтацію процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи на проектну та дослідницьку діяльність; використання спеціально змодельованих навчально-дослідницьких завдань; упровадження спеціальних занять з організації проектної діяльності.

Перспективами подальших пошуків у напрямі дослідження є порівняльні дослідження формування дослідницьких умінь фахівців початкової освіти в Україні та європейських країнах.

Список використаної літератури

1. Кулешова В. В. Формування пошуково-дослідницьких умінь майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В. В. Кулешова. – Київ, 2007. – 21 с.

2. Миргородська О. Л. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Л. Миргородська. – Київ, 2008 – 22 с.

3. Нізовцев А. В. Формування дослідницьких умінь у процесі висунення й обґрунтування гіпотез / А. В. Нізовцев // Постметодика (Удосконалення освіти). – 2009. – № 7 (91). – С. 17–22.

4. Рогозіна О. В. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. В. Рогозіна. – Київ, 2007. – 19 с.

5. Степанюк К. І. Інструментальна модель формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі проектної діяльності / К. І. Степанюк // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 15 (68). – С. 165–170.

6. Тимошенко О. В. Формування дослідницьких умінь у процесі навчання вищої математики студентів біологічних спеціальностей : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. В. Тимошенко. – Київ, 2011. – 21 с.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2015.

Степанюк Е. И. Комплексная реализация модели формирования исследовательских умений будущих учителей начальной школы: уточнения и обобщения

В статье рассматривается комплексная реализация модели формирования исследовательских умений будущих учителей начальной школы. Раскрываются критерии и показатели сформированности исследовательских умений будущих учителей начальной школы в процессе проектной деятельности. Проведен анализ процесса формирования мотивационного, когнитивного и операционного критериев. Предложены варианты комплексов заданий, ориентированных на формирование исследовательских умений будущих учителей начальной школы в процессе изучения дисциплин цикла профессиональной подготовки. Презентуются результаты научных исследований.

Ключевые слова: модель, профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы, профессиональная компетентность, исследовательские умения.

Stepaniuk K. Complex Realization of Model of Forming Research Skills of FUTURE Teachers in Prime School: Clarifying and Summarizing

Monitoring of formed of research abilities of future teachers of initial school is examined in the article. Criteria and indexes of formed of research abilities of future teachers of initial school open up in the process of project activity.

Theoretical and methodological approaches to the determination of basic concepts skills, pedagogical skills, research skills have been analyzed. Attention is accented on pedagogical practice as effective means of forming of research skills.

During pedagogical practice students looked after, forecast, and also folded recommendations from conducting lesson; applied knowledge, ability, skills in creative pedagogical activity; reasonably chose the effective methods of studies and education of junior schoolchildren; put and decided concrete educational-educator tasks, brought over students to elementary research, assisted to developing their creative flairs; conducted an experiment and estimated his results; summarized the materials got during work with children; folded by means of different research methodologies a report on own searching activity; estimated the level of developing professional flairs and developed the plan of further professional self-perfection.

It has been also created the sets of assignments to form research skills drawing on project activity while studying such sciences as “Didactics”, “Scientific Fundamentals of Educational Research”, “Methods of Teaching of educational areas “Natural History” and “Social Science”, “Methods of Labor training with practicum”, “Modern Technology of acquaintance junior schoolchildren with the objects of nature”. The results of experimental research are presented.

Key words: model, professional preparation of future teachers of initial school, professional competence, research skills.